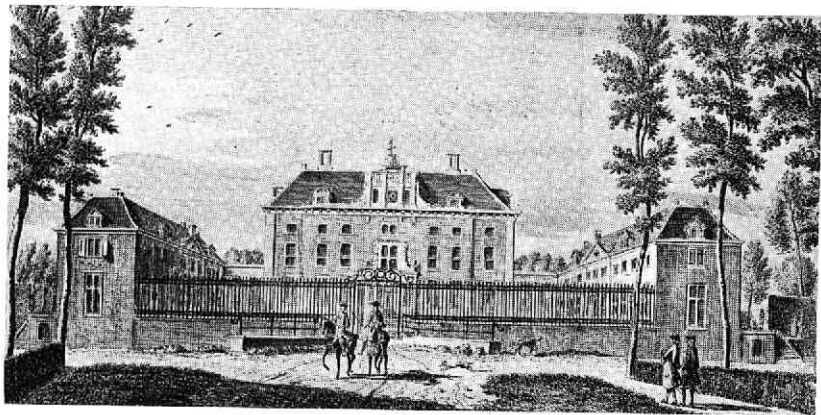

Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1971 December

<https://hdl.handle.net/1874/9638>

Van de Poll-
Stichting
Zeist

Bulletin

van de Van de Poll-stichting.

(Stichting ter bevordering en verbreiding van de kennis omtrent de geschiedenis van Zeist)

Jaargang 1, december 1971, nummer 4.

Redactieadres:

Het Slot, Zinzendorflaan 1, Zeist.

Dagelijks bestuur der stichting:

Mr. dr. A. A. H. Stolk, Driebergseweg 1, Zeist,
voorzitter.

Prof. dr. J. Ph. de Monté verLoren, Krullelaan 28,
Zeist, vice-voorzitter.

Mr. dr. H. Emmer, Graaf Janlaan 83, Zeist,
secretaris.

Mr. H. L. L. van Hoogenhuyze, Platolaan 24, Zeist,
penningmeester.

L. Visser, Lommerlust 17, Zeist, wnd. secretaris-
penningmeester.

Archief. (Het Slot, Zinzendorflaan 1, Zeist)

Het archief der stichting is geopend op dinsdag,
woensdag en vrijdag van 10 - 12 uur v. m. en van 2 -
4 uur n. m.

Archivaris: W. Grapendaal, Jan van Arkelstraat 13,
Vianen, tel. 03473 - 1811.

Conservator: Dr. K. W. Galis, Boslaan 7, Zeist,
tel. : 03404 - 15565.

L. S.

Ziehier het vierde - en laatste - Bulletin van 1971. De redacteur wenst alle leden van de Van de Poll-Stichting en verdere lezers/lezeressen van dit geschrift een Gelukkig Nieuw Jaar.

Lezing.

Op 29 september j.l. werd in de congreszaal van het Zeister Slot een - door ca. 90 personen bezochte - lezing gehouden, verzorgd door dr. ir. C. L. Temminck Groll uit Utrecht (architect, docent aan het Kunsthistorisch Instituut aldaar en o. m. belast met het onderhoud van de bestaande gebouwen der Broedergemeente alhier). Hij werd geassisteerd door mevr. M. A. Prins (voor haar huwelijk mej. M. A. Schimmel). Aan de hand van vele ge- en ongekleurde dia's werd een overzicht gegeven van "het ontstaan van de gebouwen van de Broedergemeente". Het systeem van huizen bouwen rond een plein, square, met of zonder kerkje, was in de 18e eeuw algemeen bekend; vgl. het Londense Covent Garden en het Deense - zij het onvoltooide - Christiansfeld. Toen dan ook de Evangelische Broedergemeente zich in Zeist vestigde - in 1745 kocht de Amsterdammer Cornelis Schellinger het Slot en de Heerlijkheid - en in 1748 vlg. begon op de twee voorpleinen van het Slot woningen te bouwen, stond haar zulk een gesloten gemeenschap voor ogen, volgens een toen al ontworpen project. Allereerst verrezen de westelijke "armen" op Broeder- en Zusterplein, terwijl kortnadien losstaande huizen werden gebouwd (bijv. het huis voor hr. Beuning - later bewoond door hr. Schellinger - en het zgn. Haarlemmerhuis; het enige huis met een leien dak). Successievelijk behandelde spreker de aparte gebouwen welke, dan hier dan daar, gezet werden; daarbij melding makend van allerlei details (zoals de fraaie ingangspartij van Broederplein 21 - van ca. 1750 - en 33 - van 1750 en 1777) en het gebruik van de huizen (als winkel, e. d.). In 1764 bv. was G. van Wees al begonnen met een zijde- of band-

fabriek en naderhand met een winkel. Later werden een bakkerij, apotheek, blikslagerij, etcetera geopend. Omstreeks 1767 bouwde men de Kerkzaal aan het Zusterplein, in de trant van een groot huis van drie traveeën; het torentje werd er in 1854 op geplaatst. Ook nadien werd er nog bijgebouwd, zodat langzamerhand het Broederplein de huidige gedaante kreeg - niet geheel volgens het ontwerp van + 1748 - en het Zusterplein eveneens (al bleef dit verre van de geplande vorm). Maar behalve bouwen vond ook verbouwen plaats, o. a. de verbouwing in 1834 van de panden 19 en 19a op het Broederplein welke toen samen de tegenwoordige voorgevel kregen; de dakverhoging ca. 1762 van de westelijke huizen van de beide pleinen (behalve van die van de grote middenwoningen); inwendige huismodernisering. Merkwaardig is wel, dat bij de aanvang van de bouwactiviteit omstreeks 1750 nog de ouderwetse kruiskozijnen in de woningen werden aangebracht en slechts in de grote gebouwen de "moderne" schuiframen (na ca. 1765 echter overal). - Op 27 oktober 1967 werd de zuidwestelijke "arm" van het Broederhuis door brand zwaar beschadigd; grondige restauratie zal echter weldra deze huizenreeks weer in oude glorie doen pronken. Na de Franse tijd zijn geen nieuwe woningen meer gebouwd; niettemin zijn de twee pleinen van de Broedergemeente uniek in ons land en een voorbeeld van goede, harmonische, aanleg. Voor verdere gegevens moge worden verwezen naar het Bulletin van de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond, 69, 1970, afl. 1, waarin M. A. Schimmel en C. L. Temminck Groll publiceerden: "Het Zusterplein en het Broederplein van de Evangelische Broedergemeente te Zeist".

Gedurende de pauze konden de aanwezigen een zevental tekeningen, ca. 1820 vervaardigd door J. A. Knip en Zeist betreffende, in oenschouw nemen. Deze tekeningen zijn door de Gemeente Zeist aangekocht (zie ook onder: Aanwinsten).

K. W. G.

Zeister Molens (slot).

5. Nadat in de nacht van maandag de 8e op dinsdag de 9e april 1867 de molen "De Hoop" was verbrand, besloot molenaar Gerrit Struve iets hoger op de Heuvel een nieuwe molen te laten bouwen; een stuk bosgrond werd daartoe door de eigenares welwillend afgestaan. Zo werd op 19 juli de eerste steen gelegd van de koren-molen "De Vriendschap" en op 1 november d. a. v. ging hij al draaien. Deze molen - helaas ook weer een res-tant - staat aan de Bergweg, no. 25b, sectie B, no. 8009. Oorspronkelijk was hij een ronde, bakstenen, molen; een bovenkruier met een zwichtstelling, "bijna 90 voet hoog, van onder 32 en van boven 18 voet breed, zijnde niet minder dan 300.000 steenen tot den opbouw gebezigd". De as woog 6500 pond; de bouw verliep voor-spoedig (13). Maar ook hier bleven ongelukken niet uit; in de Weekbode voor Zeist... van 1877, no. 24, staat "Dinsdagochtend (12 juni. G.) omstreeks halfacht ont-lastte zich boven deze gemeente een zwaar onweder. In den korenmolen van de wed. Struve aan den Mac-Adamweg naar 't Huis ter Heide (=Bergweg. G.) sloeg de bliksem in, welke, zonder brand te veroorzaken, één der wieken verbrijzelde en belangrijke schade aan het gebouw toebracht. Op het luiden der brandklok was onze schutterij en de brandweer met hun drie spuiten spoedig ter plaatse aanwezig; gelukkig konden allen da-delijk huiswaarts keeren". - Na het overlijden, op 5 september 1872, van G. Struve was diens zoon Gijs-bertus molenaar geworden. Op 29 oktober 1878 werd op een veiling de molen gekocht door W. Z. Deetman voor f. 11.565, --; het perceel - bouwland en opstal-len - bedroeg 38 are en 26 centiare (zie afb. 7). Maar op 14 september 1892 verkocht Steven Jan Deetman dit alles weer aan molenaar W. van den Born en die verkocht weer op 5 mei 1896 de molen aan J. W. W. L. de Monté verLoren. Molenaar werd toen Hendrik Dirk Schuurman, de molenaar van "De Klomp". In 1922 kocht diens zoon Hendrik de molen. Wegens de ernstige wind-belemmering door de toenemende bebouwing en omdat

de wieken aan kostbaar herstel toe waren, werden omstreeks 1925 kap en wieken verwijderd; de hoogte van de molenstomp van begane grond tot kruinring bedraagt nog 20 meter. - In de molen - deels als pakhuis ingericht - kwam een electromotor en later nog een hamermolen (die vijf maal zoveel presteert als vroeger de molensteinen deden). Tijdens de Tweede Wereldoorlog kon de molen doorwerken, ook voor particulieren; er werden soms wel 800 zakken tarwe per week gemalen, dag en nacht doorwerkend. Op 22 juli 1960 ging de molen over aan Hendrik's zoon Evert Schuurman, die nog steeds het bedrijf leidt. Meer en meer is het meermalen voor de bakkers vervangen door het mengen van veevoeder; thans maakt men wel zo'n honderd mengvoederproducten. Op de zes zolders staan vele mengketels, koekenbrekers, transportschroeven, enz.

6. Een kadastrale kaart van + 1880 van onze gemeente toont ons aan de Odijkerweg, doch bij de Dribergseweg, een gebouw, waarbij aangegeven staat "Stoom-korenmolen". En op een kaart uit 1918 zien wij aan de vaart naar Rijnwijk, dicht bij de plaats waar die de spoorlijn kruist en iets ten westen van de boerderij "Koeburg", vermeld "molen en zagerij". Omtrent deze beide "molens" is mij momenteel niets naders bekend; laatstgenoemde is evenwel in geen geval een echte molen geweest.

Dit overzicht van de Zeister molens moge besloten worden met de wijze raad, geschreven bij de afbeelding van een windmolen in de uitgave van H. van den Berg's "Verzameling van uitgekorene Zin-spreuken" (1743):

De vadze ledigheid kan niemant vrugten
geven;
Uit arbeid spruit gewin, beweging doet
elk leven.

Dr. K. W. Galis.

(13) Weekbode voor Zeist,, no. 40, 5 oktober
1867.

P. S. Aangezien een aantal nieuwe gegevens over de Zeister molens is gevonden, is besloten, deze te verwerken in een apart te publiceren molenboekje.

(Afb. 7.
Weekbode
voor Zeist,
....., 12
oktober 1878).

Op *Dinsdag 29 October 1878*, ten één ure, zal te Zeist, in het logement „*DE ZWAAN*”, worden geveild en verkocht:

Nr. 1 à 3. Eene welbeklante, ronde steenen

Wind- Koorn- en Mout-molen,
genaamd „DE VRIENDSOHAP,”

met **WONING**, wijk D, Nrs. 212 en 213, **Grond, Stookhok en Schuur**, benevens twee perceelen **Bouwland**, alles gelegen te Zeist, aan den Mac-Adamweg naar „het Huis ter Heide”, te zamen groot 38 vierk. roeden, 57 vierk. ellen.

De Molen bevat twee Zolders geschikt voor bouw-
werk en kan met vier koppelsteenen bemalen
worden. Een gedeelte der woning is verhuurd
tot 1 Mei 1879 om f 80.— 's jaars.

Nieuwe aanwinsten.

De bibliotheek werd verrijkt met een aantal boeken; begonnen werd met de vorming van een Van de Poll-archief, waarin foto's e. d., op deze familie betrekking hebbend, worden bijeen gebracht: uit de nalatenschap van wijlen freule J. M. E. van de Poll werden o. a. twee portretten ontvangen, geschilderd door Jan Veth, voorstellend jkvr. Henriëtte Wilhelmina van de (geb. Bummel in Luxemb. 21/6/1829 en gest. Zeist 3/1/1909) en haar echtgenoot jhr. Frederik Harman van de Poll (geb. Amsterdam 9/1/1823 en gest. Zeist 14/2/1909); het knipsel-archief breidde zich weer uit.

Apart dient genoemd te worden de aankoop door de gemeente Zeist van een zevental tekeningen uit ca.

1820, vervaardigd door de schilder Josef August Knip (geb. Tilburg 3/8/1777 en gest. Berlicum 1/10/1847). Deze tekeningen, tijdelijk opgehangen in een bovenzaal van het Slot, zijn vooral historisch interessant. Eén, gekleurd, stelt de romaanse toren van de Oude Kerk - met naaste omgeving - voor, vóór de verbouwing en verandering van 1841 (de toren werd toen bepleisterd en de spits verhoogd); rechts ziet men ten dele het logement "Het Hof van Holland". Aardig zijn ook de beide weergaven van Kersbergen; één toont het gebouw aan de zuidoostelijke zijde, terwijl de ander de voorkant van het huis - in 1854 gesloopt - weergeeft, met het voordeur-poortje, dat thans aan de Utrechtseweg bij "Ma Retraite" prijkt. Verder zijn er twee tekeningen van het Slot; de ene van de achterzijde, gezien van de Waterigeweg af, de andere van de westelijke vleugel en een deel van de voorgevel. Tenslotte is er nog een tekening van de voormalige tol over de zandige Utrechtseweg bij de, verdwenen, theekoepel van "Schaerweyde", d. w. z. ter hoogte van het huidige "Brinkhove" en een tekening van een boerderij op de hei in de nabijheid van de pyramide van Austerlitz, op de achtergrond vaag zichtbaar.

Wie

kan onze Stichting helpen aan gegevens (foto's, ansichtkaarten, voorwerpen, e. d.) welke betrekking hebben op:

- 1) de voormalige schutterij ?
- 2) de vroegere brandweer ?
- 3) de vroegere mannen- en vrouwen-dorpskledij ?
- 4) lokale brood- of gebakvormen (wat was bv. de Zeister krakeling) ?
- 5) eventueel bestaan hebbende folkloristische gebruiken (Paasvuren ?, St. Maarten-viering ?, enz.) ?
- 6) de voormalige ratel- of nachtwacht ?

Meent u, te kunnen helpen, schrijft u dan naar het Slot of belt u 10814 alhier of komt u daar zelf eens langs.

Het kruispunt tussen Zeist en De Bilt.

Er zijn in Nederland vele kruispunten, dikwijls uitgegroeid tot verkeerspleinen. Sommige van deze kruispunten zijn zomaar uit de grond gestampt ten behoeve van de moderne verkeerseisen, dus zonder enige historische betekenis. Voor ons - als historisch geïnteresseerden - zijn die moderne knooppunten natuurlijk ook gemakkelijk, maar onze belangstelling kunnen zij toch moeilijk opwekken. Hoe anders is dat met het kruispunt van wegen tussen Zeist en De Bilt! Reeds vele eeuwen zijn daar allerlei verbindingen samengekomen, die zich concentreerden in de naam De Clomp of het Clompje, oudtijds een herberg, waar de reizigers afstapten, later boerderij en tenslotte ten offer gevallen aan het moderne verkeer. Immers, in 1969 kwam het boerderijtje vlakbij de geplande verkeersweg te liggen, die bij Berkenhoven de Utrechtseweg ondergronds snijdt en het werd daarom afgebroken. De bewoonster is nu ingetrokken bij haar zoon op de boerderij De Eyck. Het daarnaast gelegen landhuis van die naam werd kort na de oorlog afgebroken. Hoge bomen duiden de plaats nog aan waar het stond. Uit door mij geraadpleegde stukken heb ik de indruk gekregen, dat het terrein van het huidige landgoed Vollenhoven vroeger ook De Clomp werd genoemd en was verdeeld in het "eerste en tweede klompjesvak". Dit is af te leiden uit het aantal hectaren dat wordt vermeld. Het gesloopte boerderijtje is uiteraard de laatste versie van een eeuwenoud begrip. De herberg zal wel meermalen verbouwd zijn of vervangen en ik heb reden aan te nemen, dat de oorspronkelijke herberg wat meer naar het westen stond.

De situatie van het kruispunt is immers in de loop der tijden gewijzigd en het is misschien goed een en ander uit de duisternis "op te trekken" en wel juist nu, omdat de grote verkeersweg onder de Utrechtseweg door en de aanleg van de woonwijk Vollenhoven ertoe bijdragen veel verwarring te stichten als het erop aan komt de oorspronkelijke toestand te reconstrueren.

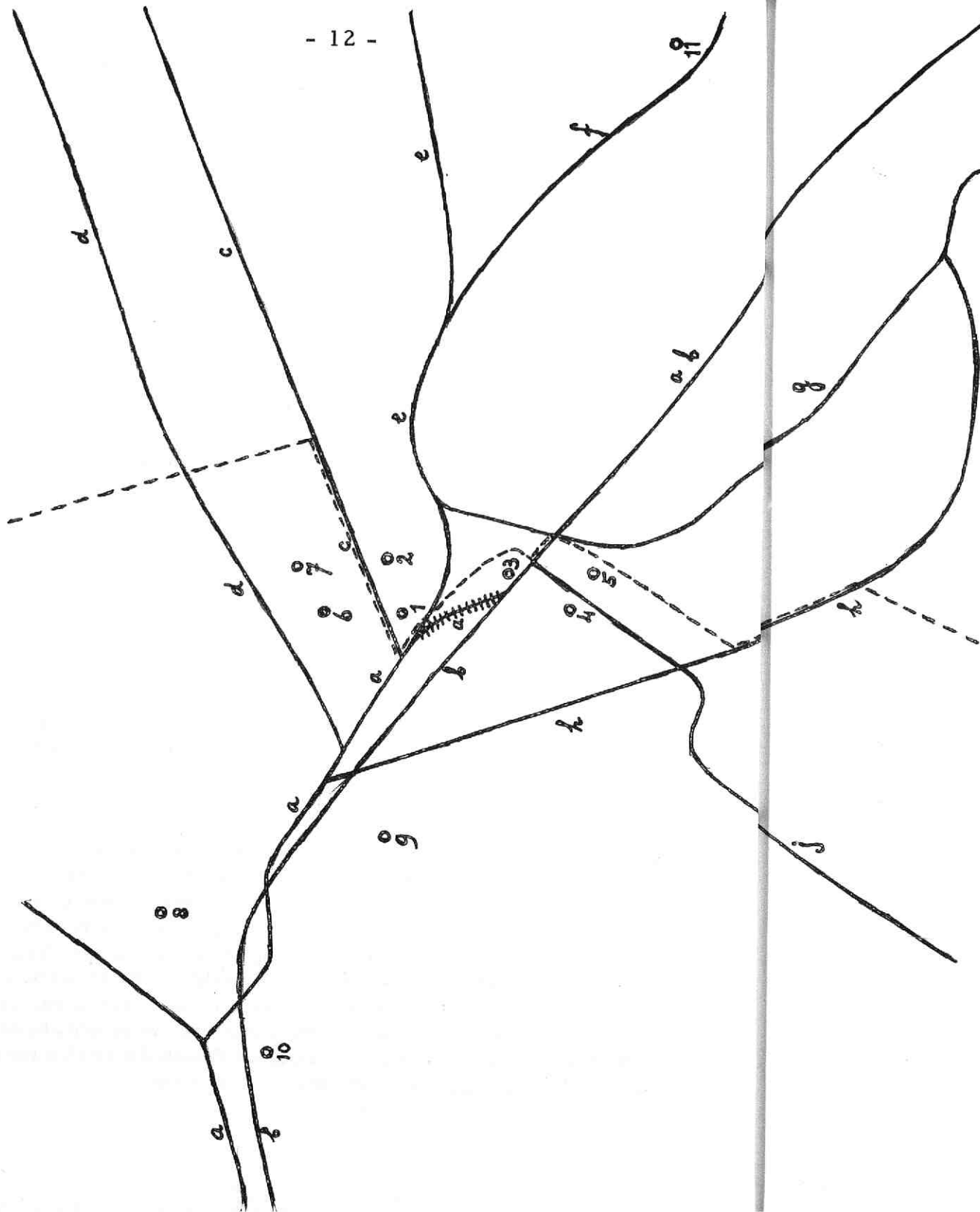
Er hebben zich sinds 1790 bij het kruispunt drie veranderingen voorgedaan. Het Clompje is iets naar het oosten verplaatst, de oude Amersfoortse Bergweg is als openbare weg verdwenen, en eveneens is verdwenen de "knik" in de Utrechtseweg ter hoogte van Berkenhoven en de Blauwe Schorteldoek.

Sinds mensen-heugenis loopt de weg naar Utrecht bij Berkenhoven volkomen recht om eerst verderop een bocht te vertonen bij Beerschoten. Op de kaarten van De Roy (omstreeks 1690) en het Campement van Zeist (1787) is deze knik echter duidelijk waarneembaar. Hij begint bij Berkenhoven en eindigt ter hoogte van De Clomp om dan weer de oorspronkelijke richting te hernemen en de oude Amersfoortse Bergweg te ontmoeten. Ik ben in het bezit van een kaartkopie uit het Algemeen Rijksarchief die van omstreeks 1790 moet dateren en waarop reeds de nieuwe weg naar Amersfoort staat aangegeven, tezamen met de knik en de oude verbinding. Kort daarop moet de knik zijn verdwenen en zal de oude Amersfoortse Bergweg aan het openbaar verkeer zijn onttrokken. Deze weg loopt thans door het nog bestaande gedeelte van het landgoed Vollenhoven en is - gedeeltelijk omgeven door de oude bomen - nog duidelijk waar te nemen. De verbinding blijft nog juist buiten het bouwplan-Vollenhoven en buigt wat later iets naar het noorden, om dan te eindigen bij het snijpunt van de Panweg en de huidige weg naar Amersfoort. Zoals u wellicht bekend zal zijn, is het landgoed Vollenhoven ten oosten van de Utrechtseweg gedeeltelijk in stand gebleven. De huidige weg naar Amersfoort loopt langs de noordzijde van het landgoed, terwijl de woonwijk Vollenhoven wordt aangelegd in wat vroeger het zuidelijke gedeelte van het landgoed was. Op het terrein van het bouwplan is nog steeds waar te nemen het begin van de zogenaamde "Woudweg", een eeuwenoude verbinding tussen Utrecht en Woudenberg, rechtstreeks, dus niet via het vroegere dorp Zeist. Deze woudweg splitste zich vroeger van de Utrechtseweg af ten zuiden van het Clompje, zoals de Amersfoortse Bergweg dat deed ten noorden van deze her-

berg. Kort daarop kwam de aftakking naar Zeist. Dat was de Oudarnhemseweg, die onlangs is verhard, het Sanatorium passeert en zich in Zeist voortzet, aanvankelijk met de namen Eerste en Tweede Hogeweg en ten slotte Arnhemse Bovenweg. Deze verbinding is, zoals Ds. P. Kuÿper in zijn belangwekkende artikelen reeds heeft uiteengezet, ook zeer oud, omdat zij over hogere gronden liep en daarom de voorkeur verdiende boven zuidelijker gelegen verbindingen over drassig terrein. De loop van de Woudweg is op het gebied van het bouwplan Vollenhoven nog na te gaan. Het stroompje erlangs wordt aan het einde gesneden door de nieuw-aangelegde Laan van Vollenhove. Het tracee van de Woudweg komt uit op de Panweg ter hoogte van de Tellegenlaan. Ik heb snel nog enkele foto's van die situatie gemaakt. Men is nu, twee weken later, aan het kappen. Alles gaat tegenwoordig zo snel, dat men het fotografisch nagenoeg niet meer kan bijhouden!

De Woudweg heeft nog verdere restanten in de vorm van de Oude Woudenbergse Zandweg ten oosten van de Gerofabriek en in de brede bosweg, die thans nog loopt langs de "oude" Krakeling en het Witte Huis om dan kort voor de uitspanning "De Pyramide" af te buigen naar de nieuwe Woudenbergseweg, die kort na 1849 is ontstaan (op de veldminuut uit dat jaar komt hij nog niet voor). De Woudweg zal waarschijnlijk zijn doorgestaan in de richting van Henschoten, dat reeds in de vroege Middeleeuwen wordt vermeld en slechts vijfmaal van bezitter moet zijn verwisseld.

De "oude Krakeling" is in de loop van de negentiende eeuw (de topografische kaarten bewijzen dit) verdwenen, ofschoon de plaats nog nauwkeurig is aan te wijzen. Het was in de Franse tijd bakkerij en slagerij van het bezettingsleger. In die tijd heette dit punt al Krakeling, op dezelfde kaart van het kamp Austerlitz waarop Wallenburg staat aangegeven als Damblai. Mijn vrouw wees mij op het feit, dat de krakeling een symbool is van de bakkerskunst en de naam aldus zal zijn ontstaan. Het Witte Huis is er nog steeds en dient de bosbouwkundige ambtenaar tot woning.

HET KRUISPUNT.

----- grens De Bilt-Zeist

-+--+--+--+ de knik

- a. Utrechtseweg oud
- b. Utrechtseweg thans
- c. oude Amersfoortse Bergweg
- d. huidige weg naar Amersfoort
- e. Woudweg
- f. OudArnhemseweg
- g. Kroostweg
- h. Noordweg
- j. Bisschopsweg

- 1. De Clomp vroeger
- 2. De Clomp later
- 3. Berkenhoven
- 4. koepel in overtuin
- 5. Blauwe Schorteldoek
- 6. De Eyck
- 7. Konijnenburg
- 8. Beerschoten
- 9. Vollenhoven
- 10. Tameroord (verdwenen)
- 11. Gerecht van Zeist

Ik heb nu vijf verbindingen behandeld, die op of dichtbij het befaamde kruispunt samenkwamen: de Utrechtseweg, de oude Amersfoortse Bergweg, de nieuwe weg naar Amersfoort, de Woudwegen en de Oudarnhemseweg. Voor ik de verdere toegangswegen, meer naar het zuiden, behandel, moet ik even een algemene opmerking maken aangaande de geografische gesteldheid van Zeist en omgeving. De Utrechtseweg, voorgezet in de Driebergseweg, markeert in grote trekken de scheiding tussen twee zeer verschillende landschappen; de agrarische gebieden aan de zuidkant met weiden en akkers en daartegenover de heuvelachtige heidegrond, die zich uitstreckte over het grote gebied ten oosten van De Clomp, ten noorden van het dorp Zeist en dan verder over Austerlitz en Henschoten om tenslotte op te houden bij de Gelderse Vallei. Met andere woorden: Zeist was nog niet het bosrijke gebied van tegenwoordig. In de zeventiende eeuw, met de aanleg van het Slot, kwamen tevens de boomrijke slottuinen met hun gezichtslanen, die zich uitstrekten over grote gebieden, speciaal ten noorden van Zeist, tot ongeveer de Woudweg toe. De verdere omgeving van Zeist, zoals Austerlitz en Wallenburg, het gebied van d'Amblé, is eerst in de negentiende eeuw met bossen beplant.

De zuidelijke toegangswegen naar de Clomp liepen dus door agrarisch gebied. In de eerste plaats de Bisschopsweg, die langs het landgoed Oostbroek naar Bunnik leidde en op de kaart van De Roy dezelfde loop heeft als thans. Verder de Kroostweg, die op oude kaarten ook precies zo is gesitueerd. Ten slotte de Noordweg, die zich niet, zoals tegenwoordig, met de Bisschopsweg verenigde, maar deze destijds sneed en volkomen recht uit aan de zuidkant van de huidige overtuin van Berkenhoven naar het noordwesten liep en vlak voor het huis Vollenhoven de Utrechtseweg bereikte. In die overtuin van Berkenhoven heeft vroeger een koepel gestaan, tegenover de Blauwe Schorteldoek en wel op de hoogste punt van een stijgend pad, dat nu nog duidelijk te herkennen is. De Blauwe Schorteldoek is een boerderij geweest, die reeds eeuwen geleden werd vermeld. Deze

hofstede stond echter niet op de plaats van de huidige villa aande Utrechtseweg, maar meer landinwaarts naar het zuiden.

Ten slotte wil ik nog even ingaan op de vraag, hoe destijds de grens tussen Zeist en De Bilt liep. Het antwoord is eenvoudig: aan de grens is nageenog niets veranderd, zodat Berkenhoven en zijn overtuin, de Blauwe Schorteldoek en De Eyck op Bilts gebied lagen. De Clomp behoorde nog net tot Zeist en dat was ook het geval met het afgebroken huisje van die naam. Het nieuwgebouwde Montessorilyceum ligt ook op Zeister grondgebied. Rest nog de vraag: behoorde de knik in de Utrechtseweg tot Zeist of De Bilt? Volgens de kaart van De Roy, welke voor die tijd zeer nauwkeurig is, valt de knik onder De Bilt en ik dacht dat dan ook wel te mogen aannemen.

Om de leesbaarheid van dit artikel te verhogen, heb ik er een kaartje bij getekend (zie pag. 12 en 13). De cijfers duiden gebouwen aan, de letters verbindingen. De grens van Zeist is met een stippellijn aangeduid.

Mr. Dr. H. Emmer.

HOUTVERKOOPING

op

RHIJNWIJK en SCHOONOORD

onder *ZEIST*

op

Dingsdag 16 Januarij 1872,
van **EIKENBOOMEN, LEPEN,** en opgaande
WILGEN en eenige perceelen **EIKEN-, ES-**
SCHEN en **ELZEN HAKHOUT.**

Honderd jaar geleden.

Algemeene Armen-Commissie.

Even als in den vorigen winter zijn van af heden bij den Boekhandelaar J. W. EVERSZ alhier verkrijgbaar gesteld **STELLEN SOEPKAARTEN**, à 60 Cents, waarvoor de eerste uitdeeling zal plaats hebben den 2 Januarij aanstaande.

ZEIST, 30 December 1871.

De algemeene Armen-Commissie,

W. K. HUYDECOPER, *Voorzitter.*

D. G. DE PESTERS, *Secretaris.*

Maatschappij tot bevordering der TOONKUNST.

AFDEELING ZEIST.

ALGEMEENE REPETITIE op **Woensdag** den 3 Januarij 1872 te 7¹/₂ uur in het **WEESHUIS**, toegankelijk voor alle leden der Maatschappij op vertoon van hun diploma.

Uitvoering door de Zangvereeniging van

LORELEI van F. HILLER,

PSALM 42 „ F. MENDELSSOHN BARTHOLDY.

Aan ieder lid der Afdeeling „Zeist” zullen twee Dameskaartjes worden toegezonden.

Plaatsen kunnen à 10 Ct. besproken worden in het *Weeshuis* op Dinsdag 2 Januari 1872, 's namiddags van 3—4 uur.

Tekstboekjes zijn à 25 Ct. te bekomen in het lokaal op den avond der uitvoering.

Het Bestuur.

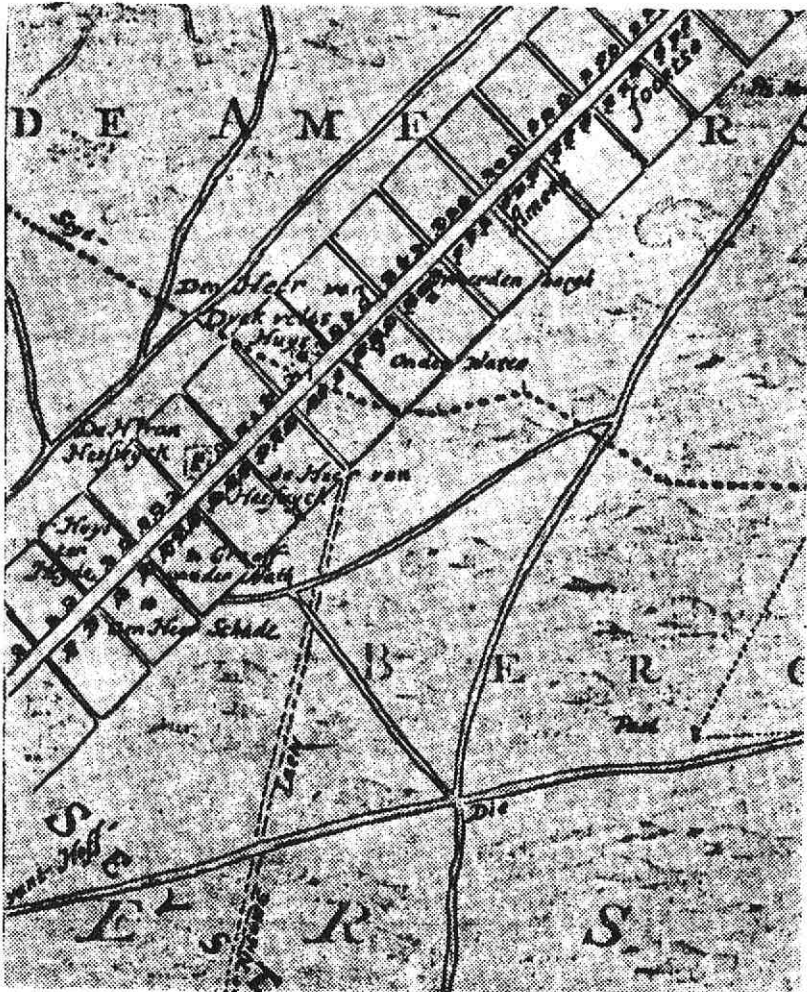
De herberg "Het Huis ter Heide".

In de loop van mei en juni 1971 velde de sloper de vervallen resten van de voormalige herberg - later zelfs hotel en pension - "Het Huis ter Heide" en daarmee verdween een historisch gebouw, binnen de grenzen van de gemeente Zeist gelegen. Waarmee wederom de dichtelijke woorden "opgaan, blinken en verzinken . . ." bevestigd werden. Een herdenkingsartikel mag, dunkt mij in ons Bulletin niet ontbreken; daarom het volgende uit de geschiedenis van dit logement.

De naam ervan is ook wel elders bekend - vgl. Huisterheide nabij St. Nicolaasga (Fr.) - en op kaarten uit het begin van de 17e eeuw staat in Utrecht een "Huys op de Hey" aangegeven, doch noordelijker dan ons Huis ter Heide; dat later ontstond, dank zij een nieuwe weg welke werd aangelegd tussen Amersfoort en het landgoed Vollenhoven in De Bilt. Natuurlijk was er al eeuwen lang een weg tussen Utrecht en Amersfoort, zuidelijker van het huidige tracé, over Leusden. Maar in de Gouden Eeuw vond men een verbetering van deze verbinding dringend noodzakelijk; het verkeer nam - ook toen - steeds meer toe. Bovendien kon men de heidegronden langs de weg gaan ontginnen. Zo kwam het, dat op 12 augustus 1652 de Gedeputeerde Staten van Utrecht de aanleg en beplanting van een nieuwe weg tussen Amersfoort en de Arnhemse (= Utrechtse) weg goedkeurden, waarna in dat jaar en in 1653 de kaarsrechte, ca. 60 meter brede, "Berchwech" of Nieuwe Amersfoortsche Straatwegh tot stand kwam. Een weg, die om zijn aanzien door de Engelse reiziger John Evelyn (1620-1702) uniek werd genoemd. De gronden aan beide zijden van de weg werden daarop in vakken verdeeld, ter breedte van 100 roeden of 376 meter en zich 50 roe diep uitstreckende; werd in zo'n vak een huis voor bewoning gezet, dan werd de perceeldiepte op 100 roe gebracht. De zijden van die vakken moesten paden hebben van 3 roe, d. w. z. ruim 11 meter breedte; deze paden zijn nu nog hier en daar aan de Amersfoortse straatweg terug te vinden 1). Zag men voorheen, bv. op een schetskaart uit 1594 (in RA. Utrecht),

daar slechts het oude buiten "Dinslaecken" (= Dinslo, Dijnseburg) en het "Panhuys" (= de latere herberg "De Pan"), nu verzezen er verscheidene woningen in de genoemde vakken, die op 17 december 1652 aan de kopers waren toegewezen. De stad Amersfoort kreeg de oostelijke twaalf vakken en vak 15 werd gegeven aan de heer Splinter, "die sich verobligeert alsdan te stellen eene bequame Tapstede, onder conditie, dat niemant buiten hem, Splinter, binnen 25 jaren, tuschen het Gerecht van Seyst ende van Amersfoort eenige andere Tapsteden sal mogen maken; welverstaande dat den Weert in het Pannenhuis sijne Tapneringe sal mogen continueren als voor desen". Andere vakken kwamen o. a. aan de Heer van Heeswijck (aan beide kanten van de weg), de heer Van der Nath, de Heer van Linschoten, de heer Godin, de heer Bartelotti, de heer J. Schade van Westrum (het 19e vak aan beide wegkanten). Laatstgenoemde liet op het zuidelijke perceel het buiten "Sandbergen" (nu: Oud-Zandbergen) bouwen. Naar de heer A. C. Parmentier, de Heer van Heeswijck die ook enige andere stukken grond bezat, zijn nog vele, vele jaren de "Pallemetiersvakken" genoemd; daarop staan thans ten dele de Vollenhove-flats en stond vóór 1652 al de hofstede, "genaemt de Gulde Hoeve alias de Clomp". "Het 20e, 21e, 22e en 23e vak aan de noordzijde zouden zijn voor de heer Bartelotti. In een beslissing van 7 mei 1653 lezen we, dat Splinter in plaats van het hem toegewezen 15e vak heeft aangenomen het 20e en 21e aan de noordzijde, oorspronkelijk voor Bartelotti bedoeld. Het 15e gaat nu naar Van Weede van Dijckveld, "sijnde het recht van het stellen van een herberge gebleven aen de Heer Splinter" 2).

In het 20e vak liet heer Splinter toen zijn "tapstede" bouwen, waarschijnlijk in 1654, want de vermelding: "Op heden den XX Aug. 1655 aen 't Huys ter Heijden geconvoceert ende vergadert zijnde" bewijst, dat toen èn de herberg èn de naam al bestonden. Zo ziet men e. e. a. afgebeeld op de "Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht" van ca. 1690, door Bernard de Roy gemaakt (zie afb. op blz. 18).

De Amersfoortse Straatweg omstreeks 1690.

Dank zij het - betrekkelijk - herberg-monopolie en de gunstige ligging aan een belangrijke verkeersweg floreerde "Het Huis ter Heide" tamelijk wel en al spoedig ontstond er rondom een kleine buurtschap, met dezelfde naam aangeduid. De herberg c. a. kwam nadien in 't bezit van diverse voorname lieden, die dan - tegen betaling van een pachtsom - een waard de zaken lieten beheren. Uit het Rechtelijk archief Zeist in het Utrechts Rijksarchief (no. 1261), in het Oud-archief van de ge-

meente Zeist en in het archief van de Van de Pollstichting te Zeist bevinden zich een aantal acten, waarin het volgende staat te lezen.

Omstreeks 1700 was waarschijnlijk Cornelis Evertse van Smoorenburg herbergier in "Het Huys ter Heyden", want op 15 februari 1729 maakt zijn weduwe Annetje Berendse (toen herbergierster) een acte van uitkoop op met haar stiefzoon Jan Cornelisz. van Smoorenburg (verwekt bij Hendrickje Lubberts). Evenwel, Annetje hertrouwt, want in een acte van 4 mei 1733 lezen we, dat Annetje Berendsen, gehuwd met Andries Meessen van den Berg, wonende in "onze" herberg, overdraagt wegens achterstallige pachtgelden aan Joost Taets van Amerongen, heer van Natewisch (deze was dus de eigenaar) enig veldgewas, meubilair en landbouwgereedschap.

Circa 1740 was mogelijk mr. Justus Vermeer eigenaar; in elk geval was Gijsbert Vlashoff, gehuwd met Grietje Wouterse, toen waard. Deze waard, die n. b. van 1736-1738 diaken was geweest, kreeg in dat jaar ruzie met de Zeister Kerkeraad van de Gereformeerde (=Ned. Herv.) Kerk wegens wangedrag. Hem werd verboden, aan het H. Avondmaal deel te nemen, o. a. omdat hij - met de bakker - had gelachen tijdens de catechisatie, maar vooral daar hij door "het uytbraeken van vuyle en lasterlijke scheldwoorden zijn Eerw. (=ds. A. Metelercamp; in Zeist staande van 1726-†13/1 1744) beledigt hadde, ende gehoort als ook uyt andere verklaaringe dat gemelde Vlashoff zeer quaelijk van een waardig predikant hadde gesproken.". Op de classis-vergadering geroepen eiste Vlashoff "onbeschaemdelijk dat den deputatus (ds.) Kluppel en Ds. Metelercamp zoude buyten staan, als wanneer hij de vergaeding iets wilde voorstellen". Dit werd geweigerd en hem gezegd "dat hij uyt de vergaeding zoude vertrekken, hetwelk, wanneer hij hertnekkig weygerde, heeft men zulx van hem niet kunnen obtineeren dan met herhaalde bedreygingen van hem door de sterke handt des heer drossen van Zeyst er uyt te zullen laeten

setten"3). Misschien had hij ook wel de "Ordonnantie op het vieren ende onderhouden van de Son-dag, ten Platten Lande" (van 6 december 1692 en veranderd op 29 februari 1732) overtreden en zich niet gehou-den aan artikel 8: "Gelijck oock bij desen verboden wordt allen ende eenen yegelijcken den geheelen Son-dag ende geboden Vier-dagen verscheydene spelen te doen in Herbergen ofte Tavernen, noch met Dobbel-steenen ofte Kaerten te spelen, oock op generhande Instrumenten, mitsgaderste danssen ende andere ongeoorloofde wulpsheden te plegen". Was in 1743 nog afwijzend beschikt door het Hof van Utrecht op Vlas-hoff's verzoek om een acte van indemniteit, in 1744 kreeg de gewezen waard, toen al verhuisd naar Oost-veen, de acte wel.

Na deze "Seitensprung" terug naar onze herberg. Op verzoek van de erfgenamen van mr. J. Vermeer werd bij acte van 3 september 1745 een schatting vastgelegd van de helft van een "hofstede met huys, schuur, bak-huys, heetvelden (= heide), enz., zijnde een tapstede genaamd Het Huys ter Heyden aanden Berg onder Seyst". Deze helft werd getaxeerd op f. 3.500, --. Tot de erfgenamen behoorde Cornelis Vermeer, getrouwd met Johanna Margaretha Vreeland; hun dochter was jkvr. Aletta Vermeer. - In 1754 was Jacomina van Alffen, echtgenote van Gerrit van Ravenswaay, tijdens diens uitlandigheid waardin in de herberg.

In 1760 krijgt Huis ter Heide een ander heer. Bij acte van 26 april van dat jaar transporteert jkvr. Aletta voornoemd, te Utrecht, aan Carel Gustaaf Falck, wo-nend op Zandbergen, de herberg, gelegen onder Zeist aan de Amersfoortse brede, nieuwe rijweg op de A-mersfoortse berg, grenzende oostwaarts aan Sandber-gen (aan de noordkant van de weg !) en westwaarts aan de vakken van het Pannehuis. Ook nu, zoals in andere acten, wordt de bepaling van 1652 herhaald: nl. dat - afgezien van het Panhuis - geen andere herbergen mo-gen worden gebouwd tussen Zeist en Amersfoort. - Pie-ter Pelt was er in 1766 herbergier; want toen sloot hij een overeenkomst met C. G. Falck; wederom ging het

om achterstallige pachtgelden.

Nadien is Walter Bisdom, kannunik aan de Utrechtse Domkerk en wonend te Hannau, eigenaar geworden. Op 3 april 1792 verkoopt Adriaan Croes, namens hem, aan mr. Laurens Jan Nepveu te Utrecht (maar ook Heer van Zandbergen) voor f. 22.000, -- de "Herberge genaamt het Huyster Heyden, met zijn Bouw- en Heylanden, twee Bergen, Schuuren en Bakhuys, met zijn bepotinge en beplantingen daar op staande". In de verkoopprijs was echter ook een deel van Dijnselburg begrepen. Herbergier was tcentertijd Jan van Savelandt (geb. ca. 1750), gehuwd met Roelofje van de Waay. Per rekest van 5 februari 1793 verzoekt mr. Nepveu, heide en duinen te mogen kopen om die te bebouwen en te beplanten met bos; in totaal 81 morgen en 400 roeden, d. w. z. ongeveer $72\frac{1}{2}$ ha. Dit wordt toegestaan, maar op conditie, dat de steeg tussen de herberg en de grond van Zandbergen - de huidige Hobbema-laan, vroeger ook wel Ravenhorstse Steeg geheten - wordt doorgetrokken tot het einde van de te kopen hei-grond (= ongeveer het tegenwoordige Park Rodichem). Uit een acte van 31 september 1800 blijkt dat mr. Nepveu ook toen nog eigenaar was van Huis ter Heide.

In het begin van de 19e eeuw kwam de herberg in het bezit van de familie Van Batenburg en van deze, + 1870, in de - verwante - familie Ravenhorst welke eigenares en heerseres bleef tot de verkoop en sloop in dit jaar. In deze periode vond de grote bloei - en ondergang - plaats. De paardenpost bv. reed in de eerste helft der vorige eeuw van Amersfoort via Huis ter Heide naar Utrecht v. v. ; over dit traject deed mentwee uur 4). Natuurlijk werd in het logement gepauzeerd en werden er de paarden verwisseld; achter het huis stond dan ook een grote paardestal. Goede wegen waren daarom van belang; in 1808 werd begonnen met de bestrating van de Amersfoortse weg en in de gemeenteraadsnotulen van Zeist van 12 maart 1829 werd de klacht opgenomen, dat de bestaande weg van

Huis ter Heide naar Den Dolder in vrij slechte staat verkeerde en werd aangedrongen op een wegverbetering met een breedte van ca. 2 meter en aan weerszijde een greppel, tussen de herberg en terrein van Zandbergen over grond van de heer Steengracht van Oostcapelle. Omstreeks 1860 werd een grindweg aangelegd van Huis ter Heide naar Den Dolder voor f. 12.200, -- (waarvan f. 1.000, -- als provinciale subsidie werd ontvangen), ter lengte van ca 354 meter. Het wegonderhoud berustte bij de gemeente Zeist 5).

De herberg wordt in die dagen een respectabel logement - zelfs een hotel - en veel bezocht. Zo was er o. a. de bekende letterkundige Jacob van Lennep (1802-1868), die er in 1823 een ontmoeting had met Willem de Clercq (directielid van de Ned. Handel Mij), die op weg was naar Rusland om zaken te doen. Het oordeel over Huis ter Heide in die tijd blijkt uit het volgende citaat 6): "Weldra komen wij aan het Huis ter Heide, welke logement, op den middel-afstand vanden weg tusschen Utrecht en Amersfoort gelegen, zoo door zijne stille, landelijke ligging als door zijn fraai bosch en wel aangelegde wandeldreven achter het huis, eenaangenaam verblijf verschaft voor hen, die eenige dagen van het schoone jaargetijde in dit lommerrijk oord wenschen door te brengen". En ongeveer veertig jaren later schreef men (na voordien gerept te hebben over de onbewoonde, onvruchtbare streken bij De Bilt): "Eerst in de nabijheid van het Huis ter Heide verandert het tooneel eenigszins; het landgoed Dijnsenburg schijnt een voorpost te zijn voor de nieuwe wereld, die wij tegemoet gaan. Genoemd Huis ter Heide is een logement, dat gedurende de zomermaanden zeer gezocht is en door familiën wordt bewoond, die de eenzaamheid zoeken. Vroeger stond het daar geheel alleen, sinds vele jaren zijn er echter eenige huizen bij gebouwd, die te midden van het hooge geboomte eene aangename ligging hebben bij den nieuwen weg, die naar Zeist voert, en in de nabijheid vindt men ook een kerkje ten behoeve der wei-

nige protestanten, die daar zeer verspreid wonen"7). Maar 't was niet alles koek en ei; ook toen al was er af en toe geluidshinder, getuige bv. de volgende mededeling uit 1873 (doch ook vele jaren daarvóór in kranten te vinden 8):

KENNISGEVING

De Burgemeester van Zeist,
Brengt ter kennis der ingezetenen dat de practische oefeningen van het detachement van het Regiment Veld Artillerie, in garnizoen te Utrecht, op de Zeister-Heide zullen aanvangen op den 20 Juny e. k. en dat bij die oefeningen gevuid zal worden met getrokken geschut in de rigting van het "Huis ter Heide" naar den toren van Oud Leusden, welke rigting duidelijk zal worden aangegeven door paaltjes en kielspittingen, terwijl gedurende het vuren het onveilig terrein naauwkeurig zal worden aangegeven door het plaatsen van een zestal vlaggen. "

Later werd het schietterrein verlegd, maar toen kwam er iets anders voor in de plaats (al bracht dat ook voordelen met zich mee). In 1901 ging het lokaaltrein-tje Utrecht-Zeist rijden; er werd ook een, voor die tijd modern, stationnetje bij de Amersfoortseweg gebouwd, dat eveneens de naam Huis ter Heide kreeg 9). Terwijl in 1902 de wegen bij dat station werden voltooid door de n. v. Bosch en Duin tot exploitatie van gronden aldaar; de aanbesteding had f. 60.000, -- belopen. 10). Het hotel zag er toen al uit zoals het tot het einde bleef, n. l. met een grote veranda langs de gehele voorgevel, waarboven zich over de hele breedte een balkon bevond. In de voortuin stonden, onder het zware geboomte, ijzeren tafeltjes en stoelen en schommel, wip en andere speelwerkhuizen ontbraken evenmin 9). Achter het grote, wat ouderwetse huis, stond de, al vermelde, paardestal; er was een moestuin, etc.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het gebouw door de duitse bezetters gebruikt; en al werd daarna het hotel weer geopend, de gang was er uit. De Amersfoortse weg werd breder en breder en steeds drukker; de rus-

tige sfeer was verdwenen, mèt de rustieke tram en trein. Omstreeks 1967 kwam het hotel leeg te staan, werd tot een - gevaarlijke - speelplaats voor kinderen en moest tenslotte wijken voor de macht van de sloper. Op 9 juni j. l. zijn archivaris en conservator van onze Stichting nog eens gaan kijken; bijzondere stenen (met jaartallen, e. d.) werden niet aangetroffen; wel werd terzijde van de ruïne nog een deel van de weg van veldkeien gevonden. En het smeedijzeren hek aan de Amersfoortse weg, dat ook na de sloop is blijven staan, en waarop in eenvoudige letters, aan weerskanten van de ingang die nooit meer zal worden gebruikt, staat vermeld:

HET HUIS

TER HEIDE

Dr. K. W. Galis.

Noten:

- (1) C. W. Moorrees en P. J. Vermeulen: "Vervolg van Groot Plakkaatboek 's Lands van Utrecht". Utrecht, 1860; II, 2e boek, titel 14, pag. 196-199.
- (2) P. H. Damsté: "Het Huis ter Heide". Oud-Utrecht, 44, 1971, no. 8; pag. 62-65.
- (3) Notulen Kerkeraad v/d Geref. Kerk te Zeist.
- (4) J. A. Uitenbogaart: "De paardenposterij te Amersfoort van 1810 tot 1854". Flehite, 3, 1970, no. 4; pag. 7".
- (5) Verslag van Gedep. Staten a/d Prov. Staten van Utrecht. Utrecht. 1861; pag. 234.
- (6) J. B. Christemeyer: "Het Lustoord tusschen Amstel en Grebbe, ". Leiden. 1836; I; pag. 201.
- (7) H. A. Banning: "Uitstapjes in Nederland". De Katholieke Illustratie, 8, 1874/75, no. 12; pag. 95.
- (8) Weekbode voor Zeist,, 10, 1873, no. 25, (21 juni).
- (9) H. L. L. van Hoogenhuyze en W. Grapendaal: "Zeist in oude ansichten". Zaltbommel. 1968; pag. 155, 156.
- (10) Verslag over den toestand der Prov. Utrecht in 1903. Utrecht. 1904.